

VI-457

Glasbena Matica v Ljubljani

Folklorni institut

Slovenske narodoslovne študije

Prvi zvezek:

Tri obredja iz Zilje

France Marolt

1935

Izdala in založila Glasbena Matica v Ljubljani

Glasbena Matica v Ljubljani

Folklorni institut

Slovenske narodoslovne študije

Prvi zvezek:

Tri obredja iz Zilje

France Marolt

1935

Izdala in založila Glasbena Matica v Ljubljani

MD 2037 / 1994

Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani (Karel Čeč)

ID=32447793

UVOD.

Lanske jeseni je ustanovila »Glasbena Matica« v Ljubljani kot svoj poseben oddelek »Institut za raziskavanje slovenske glasbene folklore«, in mi poverila njegovo vodstvo.

Po delovnem načrtu instituta smatram za poglobitno nalogo ureditev in izdajo slovenske narodne pesmi z napevi. Po smrti našega vzornega etnologa dr. Stanka Vurnika se nihče ni hotel lotiti te nujne, vendar težavne in nehvaležne naloge, ki zahteva premnogo truda in časa. Vzporedno z urejanjem gradiva za to zbirko je treba izvršiti druge, nič manj važne načrtne postavke. Zapisovati se bo moralo v še neraziskanih okrajih, izpopolniti pomankljivo gradivo, kritično pregledati tvarino, predvsem pa zapisati še ohranjene plese, obrede in opisati običaje ter navade, ki so z narodno glasbo nerazdružni. Ker nima zmisla samo kopičiti zbrano gradivo, sem se odločil, da objavim od časa do časa v obliki kratkih študij zaključene prikaze.

Prva taka študija je naslovno delo. Obredni prizori iz Zilje ali kratko obredja so gotovo najstarejše slovenske obredne ostaline, ki so se še deloma ohranile. Zdi se, da so se v njih zgostile naše poglobitne skupnostne predstave in da prikazujejo mistični značaj našega preprostega človeka v največji meri. Mnenja sem, da bo opisano in objavljeno gradivo, v kolikor mi je bilo dosegljivo, zanimalo nele muzikologe, ampak da bo uspešno služilo tudi modernemu socijologu, mitologu in historičnemu bijologu.

Študija je pisana dosledno deskriptivno, ker sem smatral za preuranjeno, spuščati se v podrobno analizo ali celo primerjavo. Med vrstami in v pripomnjah sem nakazal gotove misli in opozoril na poglede, ki bi utegnili zanimati v navedenem zmislu.

Največ sem se držal lastnih opazovanj, notacij in zapisov, ki sem jih zbral sčasom v Zilji, uporaba drugih virov je razvidna iz dodatka pod Uporabljeni viri.

Študiji je dodana orientacijska topografska karta Zilje, fotografične slike naj izpopolnjujejo opisano snov.

Prosim vse one, ki hočejo stvari koristiti, da sporoče institutu morebitne stvarne napake, ki so jih odkrili v študiji, ali potrebna dopolnila.

Vsem, ki so mi kakorkoli pomagali dovršiti naslovno delo, iskrena hvala!

France Marolt.

Ljubljana, 15. avgusta 1935.

Fantovska konta. V sredi stari štehovski mojster, nad njim v paru štehovska dečva in novi štehovski mojster. Stehovski krancle in ociran štefan

ŠTEHVANJE.

,Po méšə na žégəñ' zbijajo ,štéχuouçə', fantje jezdecí domačega združenja ,kónte' na slovesen način ,štéχuouçkə súōdāč' (,bařígəlcə'). Obred se vrši vsako leto enkrat i. s. na Ziljski Bistríci za Binkošti, v Gorjanski fari (v Zahomcu) prvo nedeljo po mali Gospojni, podrugodi v Zilji (v Čáčah, v Čájni, pri Št. Jurnu, Št. Pavlu, Št. Štéfanu, na Bláčah, Bóurlah, v Mélvičah in na Brdu) na poletni žegen za sveto Jedert.

Po ,uélçə méšə' se zbero ,štéχuouçə' pod vaško lipo na stalnem mestu, od koder ,se spúščajo'. Dekleta so medtem pripravila ,štéχuouçske kobíle' in jih privedejo pod lipo.

Štehvatí smejo le oni fantje, ki dobe od konte dovoljenje, da veljajo. Običajna starostna doba je 18. leto, posebno veljavni smejo nastopiti že s 16. letom.

Štehvánje zahteva najboljših kobil in so gospodarji živali, ki se tačas zlasti obneso, posebno ponosni na nje.

Jezdijo se le težke ziljske more, ki ne smejo biti sedlane, ampak le pregrnjene z ,žámlo' (písan kóçəñ'), ,opasóúəncə' (Bandgurtén) je dovoljena (zagurtana žival'), brzda sicer tudi, pa ni običajna; štehovci jezdijo navadno prosto, v levi roki ,poganjáč' ali šibo, v desni ,štéχuan' (,kól').

200 — 250^x od lipe v breg stoji ob poti ,štébəγ', i. s. vedno ob desni strani, ker se sme štehvati le v desno, zato so levičarji izvzeti. Štehovci se torej ,zaganjajo' od lipe [,zažənō se, ,spəstě se'] do štebha po tej napeti, dobro nadelani poti, da žival ne zdrsne in da se more jezdec bolje vzpeti, preden udari.

Štebeh v debelini telegrafskega droga meri 2·90 m nad zemljo, 60 cm od vrha je zožen, za ravno toliko ga gre v tla. Bariglca je 50 cm visoka, dno ima v premeru 35 cm, pokrov, ki je za 10 cm vgreznjen, pa 40 cm; obita je z 9 leskovimi obroči v 3 pasovih. Dve nasprotni dogi sta iz trdega, vse ostalo iz mehkega lesa. Dno in pokrov imata središčno okroglo lino, skoz njo je bariglca narobe poveznjena na zožen štebhov konec, da se okrog njega lahko vrti. Štebeh spravijo ter mu vžgo dan in letnico štehvanja.

Ob štebhu stoji starejši vaščan, štehovski izvedenec, ki pazi na obnašanje štehovcev in presoja njih veljavo.

Nekoliko vstran čaka ,štehovska dečva' v zlinki, navadno v družbi 2 drug s pokritim vencem (,kranclnom') na cinastem krožniku (,talirjə').

Dragocen venec je iz žide in umetnih rož sešit, namenjen mojstru zmagovalcu. Običajno je prost (,frěj'), t. j. nihče ne ve, kdo ga bo dobil, niti štehovce, ki je škafič zbil, ker ga je zbil mogoče le slučajno in ne po zaslugi, kar odloči mož izvedenec.

Večina naroda, zlasti mladina, se zbere onkraj poti nasproti štebhu, kjer opazuje štehvanje in spodbuja ter smotri štehovce; starina in veščaki pa opazujejo spuščanje pod lipo, kjer se najbolje presodi zajezd kobil.

Štehovci z dečvami pripravljeni na zajezd

Lanski štehvovski mojster in najbolj ‚vážæn kòjn‘ začneta, kadar godba pod lipo udari ‚štehvovski kalop‘.

Godba igra, dokler ni slednji štehvovec prejezdil („přerájtoú“) štebha. Štehvovci gredo en za drugim in nastopajo zapored, nakar se po drugi poti obrnejo na svoje prvotno mesto („zád rájtajo“). ‚Usáka fájža‘ zaigra godba, dokler sodič ni zbit. Rajže trajajo, dokler se sodič ni razsul. Ponavadi zbije 8 štehvovcev sodič v 5 rajžah.

Godba je razmeščena kakor pri visokem reju po klopeh na kamniti (betonski) ogradi pod lipo. Domača kmečka godba se je morala sčasom umakniti vsiljivo zadirčni meščanski muziki na pihala. Po Hacquet-u naj bi bila nekdanj domača godba sestavljena iz gosli, dud, čembala in basa, po Fr. Š. Kuhaču (M. Majarju) iz 2 gosli, klarineta, čembala in basa. L. 1933. sem slišal v Zilji igrati meščansko muziko na pihala (oblg. klarinet, 2 krilovki, Es-trobento, 2 pozavni in bas v F) tale štehvovski kalop.

♩ = 81 (Oblig. klarinet)

The musical score is written for a clarinet in G major, 2/4 time, with a tempo of quarter note = 81. It consists of two staves. The first staff begins with a dynamic marking of *mf* and features a series of eighth-note patterns with accents and slurs. The second staff continues the melody with similar rhythmic patterns, including some triplet-like figures and ending with a double bar line.

V temeljni melodični črti je melodija zelo slična napevu, ki ga ima Fr. Š. Kuhač v JSNP II. pod št. 673.: „Na tratici“ (koroško kolo iz Ziljske doline). Živahna mazur-polka, ki spominja nekoliko na mali čardaš, je primer klasično zaključenega staroslovenskega kola, strogo plesnega, skoro etidnega značaja.

Ko so štehvovci zbili sodič, ‚rájtajo za óbranče‘, ki jih drži mož izvedenec za štebhom v roki. Štehvovec, ki ujame mnogo obročev, dosti velja. Ko so polovili vse obroče in zadnji štehvovec odrajšta, pristopi dečva in poda možu izvedencu štehvovski venec z naročilom, kdo ga dobi. Nato rajtajo trikrat za venec; šele v tretje ga izvedenec pomoli novemu štehvovskemu mojstru tako, da ga vjame na štehvan, kar narod z navdušenim priznanjem potrdi in pozdravi letošnjega mojstra. Štehvovsko orožje, štehvan, je colo debela, 60 *cm* dolga, težka železna palica z bunkastim ročajem, na koncu zakovana v četverooglat, koničast ‚kúvlač‘.

Štehvovski venec je ‚prost‘, ‚frej‘ ali pa ‚določen‘ (‚perštiman‘), pravica do njega je pa taka-le:

Če je, kakor običajno, prost, ga dobi oni, ki najbolje dela: „Číafæ duóbfæ iæn fést udáfæ iæn rájta“.

Če je določen, ga dobi fant, ki se dekletom najbolj dopade: „Přidān plesáuc, žiāřā ma nārbeč za sabó“.

„Po bārsta‘ (po vrsti), t. j. najstarejši, ki ga še ni dobil ali sprejel in že več let štehta.

Narod razlikuje „duóbře iān za nāč štéχouce“. Dober štehovec mora dobro sedeti na konju (najbolje, če prosto sedi brez brzde kakor „bā puāŭ“), dobro mora „tréfētā“, „muočnó udārētā“ in nele „kécnetā“, zato

Kranclē je dóbu

se mora „uspētā iān dól udārētā“ . . . Če „suābo štéχua“, je to sramota za celo družino za vse leto. Kdor večkrat pogodi, ta je bolji. Na semnju se ozira največ na kobile, ki dobro gredo pri štehvanju.

Dekle, ki je dala venec (lanska štehovska dečva), mora speči veliko potico, da pogosti z njo konto in za vino mora dati.

Vsakoletni štehovski mojster ima tele dolžnosti in pravice. Na žegen mora plačati najete godce, napiti dekletom in se jim odkupiti.

Napraviti mora navadno 2 do 3 tedne po žeganju „pagánjaľce“, t. j. prirediti vsaj enkrat letno ples, na katerega povabi vse kontarje in znana dekleta.

Z vencem na roki otvori s štehovsko dečvo „řěj pod lípo“.

Opazovanje obreda, ki se izvaja na posebno svečan način, podobnost z belokrajinsko igro „most“, kjer je v „pungrtu“ (Baumgarten) izražena čudovita podobnost z ziljskim „štébom“, ter množica docela sorodnih običajev pri starih Vendih, v Rusiji (zlasti med Kozaki), v Šleziji, kjer se običaj z malo izjemo izvaja kakor v Zilji (J. G. Frazer: *The Golden Bough* pg. 175.—197.) me vodijo do sklepa, da gre v našem primeru za izolirano ostalino drevesnega kulta. Na majsko drevo (štébom) so drugodi obežali in še obežajo ruto ali venec, ki ga jezdecí snemajo; kakor tam v majski kraljici, imamo v ziljski „štéyouské déčú“ posebljeno božanstvo pomlajene rasti; tudi časovno se obredi vjemajo. Posebnost, ki moti prvotni drevesni kult, je ziljska „bafígolca“. Pobaral sem tega in onega ziljskega starino in dognal tó-le: Tradicijsko se je ohranil med narodom spomin na turške vpade v Ziljo; star Ziljan mi je zaupal, da so domačini pod vodstvom podkloštérskih gospodov pred več stoletji, ko so strašni psohlavci vpepelili gorjanško cerkev, sovraga zavrnilí in iz osvete linčali ob štebhu ujetega „guauáča“ (poveljnika) na Gorici p. / sp. Bistrici. „Štéyouské súodáč“ vidi on za turško glavo s turbanom. Po zgodovinskih virih je gorjanško cerkev postavil podkloštérski opat Gunthar l. 1316. o priliki silovitega vpada v Ziljo l. 1478. (1492.) so jo Turki vpepelili, l. 1489. pa je bila pozidana kakor še danes stoji. Morebiti, da je zgodovinski dogodek tako silno vplival na prvotno mitično obredje. Potem bi imeli v ziljskem štehvaniu ohranjen znamenit primer epsko-mitične ostaline drevesnega kulta.

VISOKI REJ POD LIPO.

Po velki meši, ko zazvoni poldne, stopijo fantje kontarji pod cerkveno lipo v krog in zapoje enoglasno koral „Zakáj bə iès křistján bəšləu na bíu“. Nato zaigrajo na cerkvenem dvoru zbrane farne godbe (vsaka konta farne vasi ima svojo godbo). Starešina konte napije kontarjem na svečan način pod lipo, kontar-točaj nataka iz ovenčanega štefana. Vsaka konta zase odpoje nekaj narodnih pesmi, tista, ki prva

Zakój bə iès křistján bəšləu na bíu ...

prične rej, odkoraka z godbo na čelu pod doma' o lipo ,u rëj'; ostali farani jo spremijo, prva konta pa se ves čas obnaša strogo obredno.

Ko se je zbrala konta pod domačo lipo, začno štehvati. Po končanem obredu odvedejo dekleta s štehvovci živali, ostali kontarji pojo medtem narodne pesmi pod lipo. Ko so zopet zbrani vsi, zapoje ,féjouæ' prve štiri vrstice reja. Novi štehvovski mojster stopi do zbranih deklet, napije vsaki posebej ter jo pelje v rej.

Ko ima vsak ,féjouæ' svojo ,féjko', se postavijo pari pod lipo v kolo, novi štehvovski mojster s štehvovsko dečvo začne rej. Pari korakajo svečano v krogu, rejevci zapoje prve štiri vrstice prve kitice ,Bûæ nan dëj tæ duóbæf çës' . . . , rejke molče. Na rejevo medigro, ki jo zaigra godba pod lipo, razmestena kakor za štehvvanje, zaplešejo pari kmečki obredni ples (glej koreografski načrt!). Ko so zarejali večkrat naokoli, se razpuste plesalci v prvotni redovni korak, rejevci zapoje naslednjo kitico. Petje-ples se ponavlja, dokler besedilo, kolikor ga rejevci znajo, ni izpeto. Plesalci se razidejo k južini in se pripravijo za popoldanski ,óbiçnæ fëj'.

GLASBA VISOKEGA REJA:

Koral pred cerkvijo (in pod lipo).

$\text{♩} = 32$

P

Za - kój bæ jès kfi - stján bæ - sieu na bìu, kæ sæn æn - çø

pæf sué - tæ mé - šø bìu, tân sæn bí - du Ié -

žæ - ša jno nje - gó - ua má - tæf žá - ua - stna.

Zbor rejevcev.

$\text{♩} = 56$

mp

Bûæ nan dëj tæ duóbæf çës, dæ pæfbæ rëj za - çie - læ smð,

túaf je z Bûægøn, Bûæg je ž nïn, sãn Ié-žəš je Ma - fi-jøn sïn, sãn

Ié-žəš je Ma - fi - jøn sïn. (Prehod iz korakanja v ples)

Besedilo visokega reja je sestavina stilno raznovrstne, motivično neenotne, vsebinsko in formalno porušene snovi, ki je ni mogoče več restavrirati, ker nimamo nobenih starejših zapisov, niti kakršnihkoli sorodnih tekstov istovetne, stilno podobne ali vsaj motivično sorodne osnove. Vpoštevajoč dvojno motivacijo rejeve vsebine, kakor se nam kaže v ohranjeni ostalini, dalje prozodično-metrični ter glasbeno ritmični kriter, kar vse je za stilno enotnostno presojo odločilne važnosti, smem prezreti nekaj prinarejenih vrstic novejšega datuma, ki jih narod sproti improvizira, ker ne povedo nič bistvenega in že itak porušeno ostalino stilno še bolj kvarijo. Tekst pod navedenimi kriteriji bi bil ta-le:

a) Zakóji bæ jès křistján bæsiəu na biu,
kə sən əncə pəf sʷetę méšę biu,
tən sən bídu Iéžəša
jno njegóua mátaf žaʷastna.

b) Bûæg nan dëji tə duóbəf čęs
də pəf bę řěj začięlę smö.
Túaf je z Bûægøn, Bûæg je ž nïn,
sãn Iéžəš je Mařijøn sïn.
Stę keji bídlə jázbəca
na ʷönə stráne grábənča,
tən je kuópu jáməca,
də buð pa zímə notf šəu,
sédən páru zʷódiaju,
k sa stařa bába máʷalə,
sa jedən drúzga báfalə,
kák jo bója umáʷalə.
Sən jo bídu pəf potóc,
k je méʷa zʷáta ʷpúča ʷ róc.
Sən pa búru čřias Přediaʷ
le za déčʷa káf za díəu.

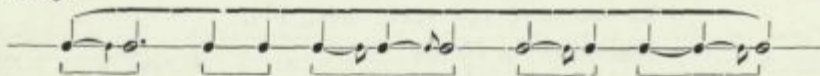
Iês pa puójdán y Kanáu,
 k je bíno bóle ko bokáu (jüh)
 gré jno dól po Bístářčę
 doklíř je kaša y pískářčę . . .

Štiri vrstice oddelka *a*) so vsebinsko in formalno zaključene, stilno enotne, dasi mnogo mlajše kakor tekst pod *b*) od 4. vrstice dalje. Postavimo, da bi nam bila znana mesto ostalin *a*) in *b*) nekdanja, pristnejša vzorca *A*) in *B*). Potem bi smeli reči, da je *A*) docela prekrila mlajša krščanska miselnost, kar velja tudi za prvo kitico *B*). Najprvotnejšo motivično osnovo, docela skladno z mističnim gledanjem preprostega človeka, spričuje besedilo *b*) od 5. do 12. vrstice, ki bi mu smeli prisoditi stilno pristnost prvotnega vzorca *B*). Škoda, da sta sledeči, mitološko prezanimivi vrstici, sicer stilno pristni, motivično pa docela neskladni s prejšnjim in sledečim besedilom. Tekst od 14. vrstice dalje je dosti mlajšega datuma, kaže določno ozadje socialnih vplivov, in je le še po ritmičnem momentu vezan s prvotnejšim besedilom. V besedilu imamo torej stilno-kritično najmanje 5 različnih ostalin, ki kažejo le še ritmično stilno enotno strukturo.

Prozodično metrična analiza da za *a*):

$$\begin{array}{cccccccc} \cup & - & \cup & - & \cup & - & \cup & - & \cup & - \\ | \cup & - & \cup & - & \cup & - & \cup & - & \cup & - \\ & & - & \cup & - & \cup & - & \cup & - & \\ | \cup & - & \cup & - & \cup & - & \cup & - & \cup & - \end{array}$$

Organična vez z glasbeno ritmičnimi vrednotami da za prvo vrstico sledečo stilizacijo:

Z drobnimi notami označene ritmične podvrednote so stilnokritično dvojnega značaja: V 1. in 3. stolpci imamo primere zabrisanih a še vedno očitih neumatičnih koralnih melisem, ostale so izraz lokalne zilske dialektike, ki zlasti določno vporablja diftonge in dvovokale z močno diferencirano kvaliteto in kvantiteto tonusa, dolžine in naglasa. Ritem je nesilabičen, ametričen, dosledno deklamatorično koralnega značaja, ki ga pa v stilizirani obliki ni mogoče podrediti nobenemu modusu. Določna oscilacija okoli riperkuse kaže na jonski tonus, s poudarkom durove medijante pa se je izgubil prvotni značaj.

Interesantna je ritmična struktura 3. vrstice, ki s svojo augmentacijo ritmičnih kvantitet doseže metrično istovetnost z ostalimi kiticami.

Tipičen primer za neredko dejstvo, da v naši nar. pesmi ne gre smatrati prozodično metrično pomanjkljive vrstice za okrnjene t. j. pogrešne a priori, temveč je treba šele iskati skladnosti in upravičenosti za navidezno nepopolnost v glasbeni črti.

Proz. metr. analiza *b*) stavka da tale načrt:

a, *a* - $\cup$ - $\cup$ - $\cup$ - $\cup$ - $\cup$ dosledno meno osmerca s sedmercem
b, (*b*) - $\cup$ - $\cup$ - $\cup$ - $\cup$ - $\cup$ - $\cup$ v stalni zaporednosti *a*, *b*, *a*, *b* . . .

Glasbena črta kaže sledečo stilizacijo:

in dopolnilo

Ritem prvih 4 metričnih vrednot je z malo izjemo v 4. dosledno silabičen in krije prozodičnega. Je a priori instrumentalnega značaja, kar pokažeta njegova docela na gibe vezana grupacija A-B, ki jo dandanes označujejo urejeni koraki v nizu kola pod lipo ter sledeča instrumentalno-plesna medigra, ki je le varijacija prvega motiva. Svočas je morala godba spremljati tudi dandanes zgolj pevski part. Dopolnilo kaže v 1. taktu varijacijo a_1 vrstice a, v 2. taktu pa sklepno ritmično vrednoto, ki krije 3 zaključne korake in v vuoti plesni nared parov.

Metrizacija je z ozirom na dosledno sosledico A in B enostavna in da organsko vez tro- in dvodobnosti v peterodobnem taktu. Tempo je spočetka svečan Adagio $\text{♩} = 56$, ki se razgiblje do končnega Allegra $\text{♩} = 96$ (108).

Medigra

$\text{♩} = 72$ (Oblig. klarinet in I. krilovka) (se večkrat ponovi)

Medigro igra godba na pihala v isti sestavi kakor za štehvovski kalop.

Iz pododdelkov A in B slede koreografski gibi. A ima značaj valčka na 3 i. s. v levo ali desno kakor nakaže štehvovski mojster, predrejevec, B označi ogib (polkorak) v desno in levo. S celim obratom ter ogiboma pridobi par za $2 \times$ na

prostoru tako, da se kolo zdržema v plesnem koraku (kmečki ples) pomiče v krogu pod lipo. Ko se je kolo vsaj enkrat obrnilo, se na kodo v vuoti razpuste pari v koračni sestop, da prično z naslednjo kitico.

Melična črta visokega reja b) je tipično podobna podkarpatskim plesnim koledam, ki jih Slovaki še dandanes godejo na 2 sopeli (oboji) in dude. Melični okraski so deloma instrumentalni predložki, deloma izraz že omenjene ziljske dialektike. Harmonično značilne so stare konsonance kvarte in kvinte, ki dvo-glasno, na starinske diafonije spominjajočo linijo posebno karakteristično za-barvajo.

Prvi rej
pod lipo

Narod imenuje obred ‚Usóčə řěj pod lípo‘, ‚usóčə řěj‘ ali kratko ‚tə pəřbə‘ ali ‚pəřbə‘ in pravi ‚Puójdán ů pəřbə‘ (řěj)‘. Dekleta, ki so postala stoprav godna za rej, začno osorej prvič rejati, sicer je pa to tudi prvi ples v letu, ki otvarja obične reje — nizke reje v nasprotju s tem svetim ali visokim rejem. Dečva, ki ima brata v konti, gre lahko že s 16. letom pod lipo, sicer običajno šele z 18., če je v žalosti ali spečana tudi kesneje. Dekle, ki hoče v rej pod lipo, mora biti nespečana ‚frei dečua‘, katera ima nezakonsko dete ‚usəhnə‘ in ne more v nedeljo v rej, pač pa v ponedeljek, ko smejo plesati tudi zakonci.

Vsi vaški fantje, ki so dosegli 16. leto, smejo pristopiti k fantovski konti, če jih vodja konte sprejme. V rej smejo vsi štehovci in kontarji, če niso v žalovanju, po svobodnem prevdarku, kontar, ki neče ali ne sme plesati ne reja, sme pa s petjem podpirati rejevce pod lipo. V nedeljo smejo v rej torej le samični fantje in frej dečve, v ponedeljek pa tudi poročeni. Ravno tako so smeli štehvati v ponedeljek tudi možje, zmago-valec pa je prejel v dar ‚křopíunast křáncəľč‘ ali venec iz svežih cvetlic. Dandanes je navada, da štehva in reja v nedeljo po meši Zahómeč, v ponedeljek se rej brez štehvanja ponovi v Gorjanah in Draščah. Na Ziljski Bistrici se štehva in reja na binkoštno nedeljo, v ponedeljek se rej ponovi.

V gorjanski fari se opravlja obred vedno na nedeljo po mali Gospojni in traja 2 dni, podrugodi v Zilji na poletni žegen za sveto Jedrt, ker je na jesenski žegen že prehladno.

Fantje vstanejo v nedeljo zarana in prično s pripravami za štehvanje in rejanje. Treba je oštriglati jezdne kobile, ki so bile par mesecev v planini in so za ta praznik ob izredni krmi počivale nekaj delavnikov. Pripraviti je treba narodno nošo, štehvan in žamljo. Dekleta (sestre in mati)

Rejevec in rejška

ocirajo kobilu in pripravijo fantom ziljske ‚nágəłčə‘ z roženkravtom, rožmarinom, prejo (3 glavice pozlačenega lanú) in ‚mígəłcə‘ (srebrno struno). Kontarji se zbero v stalni gostilni, kjer jih pričakuje najeta godba. Ob osmih zjutraj odkoraka konta v čveterostopih z godbo na čelu k velki meši. Poleg vodje nosi kontar z vencem in migalco ociran štefan najboljšega.

Na podoben način odrinejo k velki meši vse farne konte s svojimi godbami, da se zbero na dvoru farne cerkve.

‚Velka meša‘ (žegnanska meša), ki prične ob 10 dop., je najeta in plačana od kont, vsaka konta zase plača najeto godbo, le godba za rej pod lipo je neplačana, godce pogoste s potico in vinom.

V cerkev stopi zbrana konta, na dvoru ostane godba in pri nji kontar z ociranim štefanom, ki ga ne sme dati iz rok.

Rej pod lipo je danes le še na ozko ziljsko okrožje vezana, do skrajnosti porušena obredna ostalina.

Poleg štehanja je rej tipični prikaz še ohranjenih drevesnih kultov v sodobni Evropi.

Predvsem glasba, pa tudi besedilo izžarevata svečano obredno razpoloženje v prvotnem zmislu. Drugotni sopojavi izpopolnjujejo obredje: Lipa, kot stalno obredno mesto, ritualno urejen odhod kontarjev in soseske od velke meše k reju, svečan koral konte pod lipo, svečan napoj in strogo obredno ponašanje rejevcev.

Češčenje dreves, prav posebno pa hrasta in njegovega božanstva je bilo skupno vsem rodovom arijskega elementa v Evropi. Kar je bil Grkom Zevs, Rimljanom Jupiter, Germanom Donar, to je bil Slovanom Perun. Poganski Slovenci so častili drevesa in gaje. Rodovom ob Volgi je bil sveti gaj najvišje svetišče, najsvetejše v njem pa Perunovo drevo — hrast. Pod njim so žrtvovali svečeniki božanstvenemu gromovniku, z njegove svete veje govorili narodu višnje besede. Perunu v čast je gorel v svetem gaju večni ogenj, če je kdaj ugasnil, so plačali nepazljivi služabniki z glavo. Pod smrtno kaznijo je bilo prepovedano odlomiti v gaju le vejico, ženam je bil vstop zabranjen. Prokop pripoveduje: »Slovani so verovali v enega boga, stvarnika bliska, edinega gospodarja čez vse stvari, darovali so mu vole in vso klavno živino.«

Starim Letoncem, ki so jih pokristjanili šele v XIV. stoletju, je bilo najvišje božanstvo Perkunas (Perkuns), posvečen mu je bil hrast. Možje so darovali hrastom za dobro žetev, žene lipam za obilo rodovitnost; smatrali so hrast za moško, lipo za žensko drevo. Ob hudi suši so darovali hrastu črnega ovna ali petelina. Ljudski zbor je priredil pod svetim drevesom svečano gostijo, okoli njega so nosili sod olja, polili ž njim sveti ogenj in v glasnih molitvah prosili Perkuna za dež.

Po mnogih švedskih krajih je stala v prejšnjih časih kraj vsakega dvora čudežna lipa (jelša, breza). Nihče ni vtrgal z nje niti lista, vsaka prizadeta ji škoda je prinesla nesrečo ali bolezen, noseče žene so jo objemale, da si izprosijo srečen porod (J. S. Frazer: *The Golden Bough*, IX., X.).

V prvotnem pomenu je tedaj svečan obredni ples darovanje najvišjemu božanstvu, petje-ples pa molitev za dež, plodnost in rodovitnost. Preprost ples, in to je bil rej v prvotni obliki, je najneposrednejši, najpopolnejši in najučinkovitejši estetski izražaj naivnega človeka. Koreografu nudi zanimivo tvarino elementarnih gibov, psihologu in filozofu odkriva nove poglede v duševnost preprostega rodu.

Rej pod lipo je vezan na štehanje, ki je poseben drevesni kult, praznik pomladnega prerojenja.

Po stari navadi pa je tudi žegen, ki je zamenjal staro žetveno slavo, v ozki vezi z rejem. Po ljudski šegi je vsak ples od Binkošti do žetve, dokler žito zori, prepovedan, in je v tem zmislu rej pod lipo res *ṭə pārbæ*.

V reju je združil in stopil preprosti rod več, prvotno raznovrstnih obredov. Današnja ostalina prikazuje obredno simbolizirano snubljenje

(vabljenje). Narod pravi rejevcem tudi ‚ujəfbaŋjə‘, kar dobro označuje njih drugotno funkcijo.

Nekaj zanimivih, dasi nekritičnih opazk o ziljskih rejih prinaša B. Hacquet v »Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven« (Leipzig 1801). Po vsem sodeč je mimogrede opazil obične reje ne pa visoki rej.

V odstavku I., str. 13 (Gailthaler oder Silauzi) pravi: ... »Fröhlichkeit herrscht bey diesem vendischen Volk beynahe allgemein. Kirchtage u. d. werden meistens unter freyem Himmel mit Schmausen und Tänzen gefeyert... Die Tänze dieses Volks sind eine Art Steyrischer, die aber mit verschiedenen Sprüngen und manchmal Auslassung seiner Tänzerin abwechseln; mit Wegwerfung der Hüte, welche die Tänzerin aufheben, und dem Burschen während dem Tanze wieder auf den Kopf setzen muß, aber alles dies im höchsten Grad heftig... Die Musik besteht in einer Geige (gosle), Cymbel und einem elendem Baß; manchmal begnügt man sich allein mit einem Dudelsack (Duda).«

Važni za primerjavo, dasi kritično ne vedno zanesljivi so podatki M. Majarja v »Novicah« XXIII., str. 135, in je znamenit zlasti odstavek: »Poju, muziciraju i rajaju vsakoga leta slovesno pod lipoj zelenoj, kadarkoli se obhadja v ziljskoj dolině žegen, somenj, cerkveni shod. Župe ali fare, v katerih su ti visoki raji i druge... slavjanske navade obične, su sledeće: Gorjani, Bistrica, Čače, Šent-Juri, Šent-Pavel, Šent-Štefan, Blatčani, Borljani, Meljviče i Brda. Te častne visoke raje směju pod lipoj plesati izključivo samo samični mladenči i deklice nespečane; druge slovenske plesu, kateri po visokih rajih se muziciraju, směju plesati pa tudi ostale samične ženske. Te starodavne navade su bile nekada po cěloj Sloveniji razširjene; na brejarjih plešu tudi po Goričkom, pod lipoj pak imenitno v Kovoridě in na več krajih...«

Glasbene zapise rejev ima Fr. Š. Kuhač v JSNP III. str. 1133. z opomnjo in kompletnim besedilom. Gradivo ima Kuhač iz Majarjeve roke — glasbeno tudi ta ni zbiral sam — in jih ni utegnil kontrolirati; zato pa je z nemogočo klavirsko spremljavo stilno kritično docela skvaril obraz običnih rejev, o visokem reju nima nobenega doneska.

Nekritičen je zapis O. Deva v zbirki Slovenske narodne pesmi s Koroškega (Ljubljana, L. Schwentner, 1912). Poleg ritmičnih in meličnih netočnosti si je dovolil nestilne konjektуре in dodal ‚visokemu reju‘ par varijant običnih rejev, ki ne spadajo v rej.

Najnovejše podatke o štehvanju in visokem reju ima dr. G. Graber v »Volksleben in Kärnten«. V predgovoru svojega dela pravi avtor: »In den fünf Kapiteln des ersten Teiles soll die Grundlage für das Verständnis der geschichtlich gewordenen Eigenart des kärntischen Wesens geschaffen werden... »Wie sie sind oder waren, werden die Bräuche als die ihrer Zeit entsprechenden lebendigen Urkunden bäuerlichen Daseins geschildert, ohne die Nebenabsicht, etwa eine Anleitung zu ihrer Wiederbelebung geben und damit ihrer natürlichen Vergänglichkeit Einhalt gebieten zu wollen... in dalje: »Man tut da so und dort anders, aber überall Recht,« sagte ein alter Bauer.

Koristno za moderno etnologijo bi bilo in pravično za slovenski Korotan, ki skuša svoje pristno lice ohraniti proti vsem poskusom tujega robljenja, da se je avtor držal v predgovoru napovedanega.

Na žalost poskuša Graber med vrstami skrito, v posameznih odstavkih očitno in celo v slikah prekriti, izkriviti in v tuji luči prikazati pravo lice naših zname-

nitih in lepih narodnih ostalin. V prilog tej zoperni tendenci služi tudi dejstvo, da v tako važnem delu ni niti ene melodije, ki bi morala pokazati nevesščemu čitalcu določno razliko slovenskega in nemškega koroškega obraza.

Naj navedem le eno značilno mesto kot zanimiv primer Graberjevih znanstveno kritičnih metod. Potem, ko je znameniti visoki rej odpravil na kratko in ga skrivil v odstavku »Kirchtag auf dem Dorfe«, češ »Nach einiger Zeit ziehen sie in ihre Heimatdörfer ab, um sich nach der großen Mahlzeit unter der Dorfllinde einzustellen und dort dem alther gebrachten »Lindentanz« zu huldigen«..., sklepa o štehvanju takole: ... »Daß dieser Brauch eine bäuerliche Nachahmung des ritterlichen Turnierreitens sei oder gar an die Verdrängung der Türken durch die berittenen Gailltaler erinnere, ist nicht anzunehmen. Schließlich kann es in Kärnten nicht befremden, daß den in der Kultur rascher fortgeschrittenen Deutschen dieser Brauch abhanden kam, während er bei den Slowenen, die ihn von ihren deutschen Nachbarn übernommen hatten, ein längeres Nachleben führt. Auch ein Beweis dafür, daß zwischen beiden Volksstämmen Kärntens bis heute ein langer Friede herrschte und daß die Deutschen hier eine hohe Kultursendung erfüllt haben«...

Ne poznam znanstvenega dela podobne vrste, v katerem bi se poleg tako klavrne argumentacije avtor cinično rogal lastnemu znanstvenemu objektu.

ZILJSKA OH CET.

V ženitovanjskem obredju razlikuje preprosti Ziljan šestero posebnih obredov, ki so časovno in dejansko ločeni, po svojem namenu in pomenu pa ozko povezani.

a) S n u b l j e n j e.

Snubač gre snubit in je uslišan ali odbit. Starši se zmenijo za doto in podpišejo ženitovanjsko pismo, zaročenca se dasta oklicati. Po prvem oklicu gre prva priča, bandirar v imenu zaročencev vabit svate. Balo vozijo in zapenjajo.

b) P o n e v e s t o g r e d o.

Na poročni dan odjezdijo moški svatje pod vodstvom bandirarja z ženinom in starešino po nevesto.

c) N e v e s t o o d p e l j e j o.

Svatje si izprosijo preko slamnate babe in družice nevesto. Bandirar vzame nevesto v svoje varstvo in prosi starše v njenem imenu odpuščanja. Svatje odrinejo v določenem redu k poroki.

č) Z a p e n j a l c a.

Domači fantje zgrade ženinu ali nevesti, bandirar se odkupi.

d) P o r o k a.

Po darovanju gredo svatje okrog oltarja, ženske zapoje »nebeško ohcet«. Mašnik blagoslovi in poroči novi par. Po svečanem napoju odrinejo svatje v drugem redu na ohcet.

e) Ohcet. Nevesto vpeljejo.

Bandirar razmesti svate za ohcetno mizo. Med prvim plesom kra-dejo nevesto. Svatje ‚darujejo‘ ženinu in nevesti, bandirar pobere ‚zmat‘. Dekleta zapoje ‚jutranjico‘, svatska družina spremlja novoporočenca v novi stan. Po ‚Tobijevih nočeh‘ vpeljejo svatje mlado ženo na ženinovem domu.

Snubljenje.

V primitivnem življenju slovenskega kmeta so bili poročni obredi od pamtiveka vsepovsodi in prav posebej v Zilji predmet najvišjih sve-čanosti. Zato je ljudstvo tem obredom nadelo primerno ime ‚pir‘, ‚svatba‘, ‚ohcet‘, ali po ziljsko ‚ohcet‘ ali ‚óiscat‘ (hohe, festliche Zeit).

Nágalč jèn
róšca

Brž ko prevzame ‚ta muádo‘ očetovo dedščino ali kupi posestvo ter postane gospodar na svojem, mu pride na mar žena. Bržkone se je že prej primerno ogledal, če ne naskrivaj dogovoril s ‚ta pfabo fřěj déčuo, ko je hódu vřs‘. Za ogled je namreč časa dovolj po vasovanjih, ki so po naših vaseh še prav živo v navadi. Izdatno število zaljubljenih, okroglih in zbadljivk, ki so slejkoprej ostale poglavitni izraz naše glasbene folklore, priča, da ta fantovska navada še živi in bo ostala, dokler bo moč govoriti o primitivnem življenju sploh. Dekleta se ne spodtikajo nad vasovanjem,

fantje ne odnehajo, dasi marsikoga v koritu opero in nekateri vasovalec pomni to navado za vse življenje. Prosto življenje na vasi ima svoje posledice, premnog par ima naraščaj, predno je utegnil na zakon pomisliti.

Snubač — ,ujérbat' (Werber) gre sam, največkrat pa v družbi očeta in starejšega sorodnika (strica ali botra) snubit — ,ujérbat'. Po dolgem pregovarjanju, ki se prede okoli njegove in nevestine dote, zastavi ujerbar stvarno vprašanje, ki ga je svojčas spregovoril v vezani besedi. Če starši izjemoma odbijejo, se to pove na način, ki ga ve razumeti le poznavalec preproste izraznosti, največkrat v načinu pogostitve. Snubač, ki mu ziljska mati postreže s klobasami je uslišan, kdor je odletel, dobi ponoči ,suámno bábo, na streho ali pa mu, umáujajo na míť' (hišni zid) ,kúáduo na skříž' kar bi utegnilo imeti pomembno zvezo z rabo kladiva v nordijskih svatskih običajih. Ako je ženinu uspelo, je dal v prošlih časih ,aro' (večji srebrni novc) in udaril v roko.

Starši zaročencev se po preudarku pogovore o premoženju (zménijo se za díəu) in pripravah za ohcet. Ko je vse to dognano, povabi nevestina hiša ženinove na ,máuzujajne' (malico), da podpišejo ženitovanjsko pismo. Mladi par gre spríčo dveh ožjih sorodnikov ,oklíce nóť dajáta, župnik pa jih določi in pokliče na ,bárajne'. Tri nedelje zapored okliče župnik s prižnice novi par. Na željo se pustita zaročenca oklicati enkrat, ali dvakrat za trikrat, vsekakor veljata že po prvem oklicu pred svetom za zaročenca.

Teden po prvem oklicu je dolžnost zaročencev in njih staršev zbrati ožjo svatsko družino. Poglavitni svat je prva priča, ziljski ,mándíraf, (bandirar = zastavonoša), ki mu pravijo ponekod tudi cámar (srnv. zoumer = Zaumführer = vodja), po Štajerskem ,cámer', ,zovčín', ,vojčín'; po Gorenjskem ,žomer', ,žumar'; v Beli krajini ,žumber' [prim. ,žumberška družina']. On odgovarja v imenu zaročencev za vse, plačuje v njih imenu, vabi, vodi vse priprave do konca ohceti, je torej vršilec vseh ohcetnih pravic in dolžnosti. Predvsem mora kot ,uádat' (Lader) ali ,uádouac' teden pred poroko obhoditi kraj in povabiti na ohcet sorodstvo obeh družin, sosede, prijatelje in znance. Za klobukom nosi bel venec in veliko umetno ,óhcətno fóžo' z dolgimi raznobarvnimi (rdečimi) trakovi, ki mu padajo po hrbtu, za pasom ima torbo, v rokah pa drži ,mándíro', visoko potovsko palico s trakovi ocirano, da ga že na daleč prepoznaš. Nedavno tega je bil še oborožen s sabljo in pištolo, s katero je streljal, ko je prišel ,uádat' in ko je odhajal.

Po premoženjskih razmerah zaročencev in svatov se ravna moč svatske družine, ki je šla včasih v stotine. Vadarske navade so krajevno različne in v raznih dobah drugačne. Ako mendírar nima preveč opravka,

vabi sam, sicer s pomočjo ‚tovarša‘, druge priče, ki ima za klobukom ‚křáncel na spď‘ (pol venca). Včasih je šel ali se vozil z rjušno (teto) in z družico, ki je nosila venec iz ravša in zlatega miganja. Vsekakor je mendirar besédnik, zaročenca se držita skromno v ozadju.

Prej je bilo v navadi, da je vadar pobožno pozdravil ko je prišel vabit in nadaljeval v biblično zamišljeni, vezani besedi. Dandanes se váduje takole: Vadovec stori s klobukom križ pred onim, ki ga ‚vádva, (če ‚vádva šišó‘ pred gospodarjem) in reče:

Iénã nabíæsta sæn sę zbráũ,
sân léžæš me buđ gnáda dáũ.
Iés pa nuóbe póšte nósæn
ino mójo žuáhto kúpe práósæn,
dæ pa puójdæte z manò
ũ to círku žjégnano.
Tân búæma pæf sũétæ méšæ
stfíl ándoyt našđ.
Žíænæn buđ zákon spfiæũ
sân léžæš ga buđ bæsiæũ.
Pæf mizæ sædí kumpanija,
cúlæ so Iézæš ino Mařija.
Zdej pa popíma le usáçæ æn guãš,
doklír je še Iézæš pæř nás.

Povsodi postrežejo mendirarju obilno z jedačo in pijačo, od hlebca si odreže krajčič; kolikor jih prinese domov, toliko svatov je povabil. Bog ne prizadeni, da bi pomotoma pozabil hišo, ali da se ta ne bi odzvala! Takšna negostoljubnost prinese dosmrtno zamero in nesrečo gospodarju na polju in doma.

Po ohceti imajo zlasti nevestini ljudje polne roke dela in priprav. Treba je pripraviti balo (čístæ pæřpábta‘), urediti ohcetne prostore in oskrbeti pojedino. Ohcet pade običajno na ponedeljek, torek, šintarjev dan‘ ni zato pripraven, ker se je menda na ta dan obesil izdajalec Judež.

Popoldan pred ohcetjo porabijo nevestini sorodniki za skladanje ‚bánke‘ (bale). Po starem so ‚uozílæ čístæ‘ (kišta = škrinja) šele na četrtek po ohceti, ker je ziljska nevesta ostala po poroki še tri dni doma pri starših, dandanes jo prepeljejo dan pred poroko.

Že pred nevestinim domom je moral prvi voznik (navadno mendirar) po daljšem vsestranskem prerekanju in ugibanju zvitih ugank odkupiti vaškim fantom nevestino doto za dvajsetino vrednosti.

Domači fantje nalože pod mendirarjevim nadzorstvom voz (koreto) za vozom. Na prvega je treba dvigniti težko čišto, polno šenice, kosov prta, perila in obleke. A glej spaka! Stara s šajami namazana baba (,móřa⁴) čepi na njej in se ne umakne, dokler ji mendirar ne odrajšta tolarja. Na vrh postavijo z rdečimi in belimi trakovi obešen kolovrat, povezane prtene rjuhe (darilo rjušne; rjušvati = napraviti nevesti perilo in rjuhe), iz katerih moli velik ,štok cukřa⁴. Na drugi voz nalože omare, ,póstəł⁴ in ,zíbəł⁴, za njo sede nevesta. Na zadnji voz nalože fantje kuhinjsko posodo, hišno in poljsko orodje ter žaklje z žitom in domačimi pridelki, zadaj privežejo drobnico in nekaj glav živine. Na ta voz sede ,rjúšna⁴ (,řjúšəncə⁴ = ,təta⁴) z jerbasom narezanega kruha pred sabo, da ga bo spotoma delila popotnikom, ki srečajo balo; domač fant prisede s kuro, ki bo odgnala uroke. Dandanes je bala skromnejša, in če je je še toliko, jo zbašejo na en voz ter rajši vprežejo več konj. Ko je vse naloženo, poškrope hišna mati bališ, konji potegnejo, ,čištoúçę⁴ zavriskajo, med zvoki harmonike in tihimi solzami hišne matere odrine banka pod vodstvom mendirarja iz vasi.

Toda ne brez zaprek! Domači fantje so medtem postavili konci vasi ,múto⁴ (Maut), ,zapéłə⁴ pot s četno⁴ ter zahtevajo vozni pas in odkupnino. Mendirar ima mnogo posla in pregovorov z ,zapénjałca⁴, ki nikakor ne odnehajo, niti če jim rešiš vse zastavljene uganke in preženeš nebroj njihovih sitnih in zbadljivih muh. Treba se je odkupiti, in ne za premalo, sicer pokade fantje z otepom slame za skopim bališem ženinu v sramoto. Pred ženinovo vasjo kaj rada zapenjajo domača dekleta, ki se jim mora mendirar odkupiti; le če sta oba prizadeta iz iste vasi, odpade ,zapénjałca⁴.

Ko vozijo čišto je prosta vsa premičnina nevestine hiše, vzniki ukradejo lahko vse, kar se da odnesti. Ponavadi zgine ,talír⁴ (krožnik), ,omáúçę⁴ (omelo), ,mètřa⁴ (metla), ,úopáta⁴ (lopata), ,mətřka⁴ (motika), ,nágəłnə⁴ s ta sgórnje řəspe⁴ (nagelj iz zgornjice), z muhastimi čištovcí se včasih rad ali nerad popelje hišni petelajs, ,nafnebářnejšə⁴ so pa ,úobáse⁴. Nepazljivi hišni oča nimajo pravice zahtevati neopaženo ukradenih predmetov nazaj, ko se je bališ premaknil.

Ko so pri ženinovih ,čřšte pəřpéłəłə, ,zúółə⁴ ino pospřábłə⁴ pogosté vznike in svate. Rjušna postelje mlademu paru v čumnati in se odpelje z nevesto pod pokroviteljstvom mendirarja.

Splošno v navadi je pred ziljsko ohcetjo na večer medsebojno darovanje (,šřjénkəngə⁴) zaročencev. Zenin daruje nevesti ,čřřəúłə⁴ líəpe ino štřřínře bíəle⁴, ona njemu ,čříkəł⁴ (poročno srajco). Prvo je simbolni izraz posesti, saj stopi nevesta v ženinov čevelj in se mu s tem podvrže, srajca, tesno odelo, je simbolna priča ozke zakonske vezi.

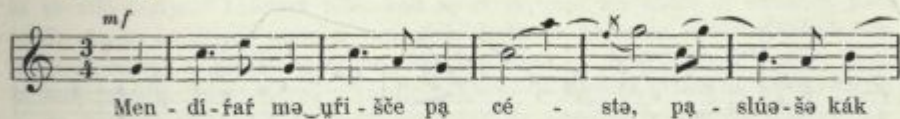
Na predvečer poroke se zbero na nevestinem domu ,lédak ladjě' na gostijo. Dekleta pomagajo nevesti plesti venec in pripravijo ,óhcätne řóže, (svatske rože), fantje pa veselo prepevajo in zapijajo ,křáncal'. Dekleta in žene obdarujejo nevesto. Podobno se imajo pri ženinu doma, kamor je on povabil domače fante na ,fántoušno' Ziljska nevesta je svojčas postregla gostom pred polnočjo s skledo kuhane kaše, ki so jo navzoči pokušali in hvalili njeno kuharsko spretnost. Morda je bil v tej navadi ohranjen spomin na solnčno darovanje, ko so v davnih časih neveste darovale solncu prosene kaše.

O polnoči naredo dekleta nevesti, fantje ženinu ,ófreht' (hovereht = Hofrecht) s petjem in godbo, nakar se navadno pleše in veseljači v rane ure.

Po nevesto gredo.

Rano jutro, včasih že med 2. in 3. uro zbude možnarji in godba svate. Ženinova in nevestina hiša oživita in se napolnita z gosti. Na ženinovem domu se zbero njegova žlahta in povabljeni svatje, predvsem mendírar, ženinova priča ali ,přbä suát', starešina, vsa povabljena fantovska konta, prijatelji in znanci. Družina pogosti zbrane svate s primernim zajtrkom (,přfbä břúäštäk'), ki obsega pečenko, telečji golaž, koruzni močnik, krofe, potico, pogačo, fláncate i. dr. Na več krajih obdarujejo ženina in nevesto z darovi (pecivo, novci). Preden odrinejo svatje po nevesto, grejo fantje z godbo in petjem po celi vasi ,obífat' (,yoyít'), pred vsako hišo se ustavijo in zapoje. Po stari navadi odjezdijo moški svatje pod vodstvom mendírarja po nevesto, naprej vodja, za njim ženin s starešino na rdeče ociranih konjih. Spotoma vriskajo in pokajo s pištolami (s pištolo in sabljo je običajno oborožen le mendírar). Ko se bližajo nevestini hiši zapoje mendírarjevo pesem.

$\text{♩} = 68$

Məndíraf mə ʋfíščə pa césta,
 paşlúəşə kák líəp je njò guäs,
 glêj, skófo se_úš móguə se_ʋdáta
 ino ʋəŋ bo mòu čfíəş te obuást.

Ti boš pa tuój křáncəłč zgbíuə,
 k boš stópuə ʋ tə zákonščə stan.
 Túť sə pa hája boš pjéuə,
 k boš zíbauə sínka suójga.

Iz prve kitice spoznamo mendirarjevo ‚prábito‘ in ‚obuást nađ nabíəsto‘, ki mu po ljudski veri pripada ves čas ženitovanjskega obreda, kar bo pokazal razvoj sledečega prizora.

Melodija kaže določno lice južnozapadnega koroškega okroga. Izredno širok ambitus, melična črta, osnovana na harmonični podlagi I. in V. durove stopnje, dosledno someren, raven plesni ritem, somerna arhitektonika jo opredelje v zgodnjo romantiko sredi prošlega stoletja. Po svoji izredni napetosti in izrazito fantovskem zanosu je melodija posebno primerna za možati nastop svatov pred nevestino hišo.

Nevesto odpeljejo.

Tudi na nevestinem domu so se zbrali rano v jutro njeni sorodniki in povabljeni svatje, predvsem rjušna, družica, dekleta in žene, ki jih starši primerno pogoste z zajtrkom. Nevesta se pripravlja za poroko, vse pričakuje nestrpno prihoda svatov. Ko naznani vriskanje, petje in pokanje njihov prihod, se umaknejo v nevestino hišo njeni svatje, zapro vse dohode, zadelajo okna in zapahnejo duri. Ko so fantje in možje razjahali in hočejo v nevestino hišo, stoji le-ta pred njimi tiha, zaklenjena, kakor da je izumrla.

Svatje se zbero pred hišnimi durmi in zapoje.

$\text{♩} = 72$

At je tó ti - sta ši - ša, je tó ti - sta

vš, bəł je tó ti - sta dé - čuə k sən hódu k njə vš?

Mendirar pokljuka, potrka na duri in zahteva, da mu odpro, svatje pritisnejo za njim. Duri se odmaknejo, nevestin strije (starejši svat iz nevestine hiše) zastavi svatom pot, jím grozeče nastavi ‚bídlə‘ (burklje

ali gnojne vile) ter jih pobara: »Kóji stę pfišlę . . . čę kó zahtíuqate?« Mendírar odgovori: »Xyálen búęđę Iézęš Kfístęš! . . . Mí máma ęn líęp náğęłč, pa bí máste na líępa fóšca jno mí bę rádę s tagę púšęlc nadfílę«. Stríje prijenja: »Na bíękomej! . . . Mí ęan dáma tóta fošca čię pobíęste, čięfę sęetník se je ę çyáče usfđę«. Mendírar, prefrigan kakor je, odreče mirno: »Tístę, kę je tíí dní ę fíbę bíę (sęđđę)«. [Jona, ki ga je pogotnil som, ni utęgnil drugače]. Toda stríje s prvim odgovorom ni odpravljen in zastavi novo uganko: »Pa mí ęan dáma náša fóšca, čię pobíęste, kóji je med Búęęn uđčęn ęn Búęęn sínan pa sfíęđę!« Mendírar: »Núęs«. (Stori križ). Tako se vrste uganke, ki jih mora reševati mendírar, če njemu reč odpove, pa katerikoli svat, sicer stríje zatisne duri.

Ko so svatje vnovič zahtevali neveste, pripelje stríje ,párua nabíęsta' — staro, grdo babo, zavito v cunje s ,sęámnaštęn křáncęłčan, na glavi in jo predstavi svatom. Med hrumnim oporekanjem gostov, zapoje konta napev pod b), mendírar pa oporeče: »Tóta ní nan pađyóbna, tóta búęma sęyáćalę«, ter vrže stríjcu na krožnik goldinar (krono ali šilin). Baba se zasučę in odbeži v hišo, svatje pa hrupno zahtevajo pravo nevesto. Stríje pripelje družico in jo predstavi, svatje jo pritrjevalno pohvalijo, mendírar pa reče: »Tóta pa je žię náša glíęa, tóta búęma s obdfžalę, kóji đę tę přáęa ní«.

Mendírar pravzame od stríjca družico v svoje varstvo, jo uvrsti med svate, ki glasno zahtevajo v tretje nevesto, in s posebnim poudarkom ponove pesem pod b). Stríje pripelje nevesto in jo predstavi svatom, ki jo vriskaje sprejmejo, mendírar pa reče: »Tóta je náša tę přáęa, tóta búęma s obdfžalę!« Nato se zahvali stríjcu: »Zđęj pa mę podęjíte fćanéł s pętęmę uęglámę!« in ta mu seže v roko.

Ruta na pet oglov pomeni roko, je pa tudi znak za ,móro' (pentagram). ,Třfota — (řfuta) móřa' (posebljena mračnina — tmina, tudi torklja) je pošast, ki se vtihotaplja v kmetovo hišo. Loti se otrok, pije kri živini in otrokom, tlači speče otroke in doječe matere, vznemirja živino v hlevu in seda na čišto. Prgnati jo moreš z ,upúčo' (perulja), žegnano vodo in pentagramom (☆ = znak, ki sam pomeni moro). Moro umavajo s kredo na hlevna vrata, na zadnja vrata in na bavaro svinjakov, na hišni prag ter na vzglavje in vzožje zibelke. Zagovoriš jo z zavozljanim rdečim ,pántęlnom' (podveznico) takole. Nad obsedenecem držiš zavozljano podveznico govoreč: »Urokov je devet — ni jih devet, urokov je osem — ni jih osem . . . urokov je eden — ni nobeden!« Razvozljaš trak in ga vržeš od sebe v levo stran rekoč: »Pomagaj Bog očę! pomagaj Bog sín! pomagaj Bog sveti duh!«

Mendírar sprejme nevesto v svoje varstvo, ji preda ženinovo poročno darilo ter jo v družbi ženinovi pelje v domačo hišo. Ko so prestopili prag, poda ženin nevesti roko ter se zasučę ž njo trikrat v desno naokolu.

Ženinovo poročno darilo izroči nevesti prej ta dan ponekod ali mendirar ali kak ženinov sorodnik, dari morata zaročenca nositi na poročni dan in spadajo k doti.

Medtem ko se nevesta oblači za poroko, pripenjata rjušna in družica svatom préd hišo ohcetne rože, šopke in vence in napijata vsakomur posebej. Mendirarju pripneta za klobuk venec in veliko ohcetno rožo s širokimi, raznobarvnimi svilenimi trakovi, ki padajo po hrbtu; ženinov

Rjušna
in starašina

kinč je docela podoben mendirarjevemu. Mendirar, ženin, starašina in svat (2. priča) dobe za klobuk 2 manjša šopka in 1 na prsi, moški svatje le na prsi i. s. oženjeni na desno (z reclji navzgor), samci na levo (z reclji navzdol). Ženske so brez šopkov, ponekod pa mora imeti vsak svat svatovsko rožo ali vsaj šopek. Enako napravljeni sta nevesta in družica, ki nosita na glavi vence iz umetne mirte. Če ima nevesta že otroke, dobi le šopek v lase. Ko je nevesta napravljena, jo vzame mendirar na svojo desno stran ter stopi pred starše proseč jih v njenem imenu odpuščanja. V nagovoru se spomni ljubezni in skrbi, ki so jo imeli starši ž njo v mladosti, in prosi odpuščanja za žalitve. Tudi brate in sestre, sorodnike in znance prosi, naj ji oprostite morebitne žalitve.

Nato prosi starše poročnega blagoslova. Nevesta poklekne na pručico (preprogo), starši jo poškrope z blagoslovljeno vodo, prekrižajo ji čelo, blagoslove jo in se poslove od nje, svatje zapoje:

$\text{♩} = 68$

Sma prišla pa spet puójdamo, to muádo mójco upélamo, da b
niába pískfe fómpo - ya noj óče y máter žá - lou - a.

Ko se nevesta oblači jo spomnijo mati, naj se opaše s konopljo. Preden zapusti domačijo, vrže v ognjišče na skrivaj krajcar, dva pa shrani, da vrže enega na prvem mostu v vodo, drugega na pokopališču med grobove.

Svatje „odgréja s štíma y céfku“ v sledečem redu: Naprej jezdi men-dírar oborožen s pištolo in sabljo, za njim moški svatje, na prvem vozu sta starašina in ženin, za njima strijc in prvi svat, nato nevesta z rjušno, družica z ženinovo materjo, slede žene in dekleta. Drugod se pelje za jezdecí godba, za njo na prvem vozu rjušna, nevesta, družica, na drugem starašina, ženin, svat (2. priča), za njimi ožje sorodstvo, ki mu slede dekleta in žene. Sploh je red v različnih krajih Zilje različen, ponekod pridejo ženinovi in nevestini svatje v cerkev vsak za se. Nikoli ni prisotna nevestina mati, ker je tudi pri krstu ni bilo. Če je pot do cerkve kratka, gredo, sicer se vozijo; živali so vse rdeče ocirane. Ko odhajajo od nevestine hiše, zapoje svatje odhodnico:

$\text{♩} = 60$

Iés gríæn, iés gríæn, iés múææn iéta přéč od tóta-ga kfá - ja,
iés yan yóšçæn yóh-ka-núæç, bí mjéna sfénčna fáj-ža, fáj-ža.

Trije napevi pod »Nevesto odpeljejo« so predvsem ritmično zanimivi. Prvega odlikujejo neobičajno ostro profilirani živahni triolni okreti in značilni sklep, tako da bi se dali skriti gibi koreografsko docela vpostaviti. Melična érta, ki oscilirá okrog I., V. in IV. durove stopnje, ne kaže v intervalni sosledici dosledne harmo-

nične odvisnosti, ritmična izraznost prevladuje. O vplivih zgodnje romantike ni sledu, motiv smem stilkokritično in izrazno opredeliti za tipičen primer baročnega figuralnega plesa. Zanimiva je dalje asimetrična grupacija 2+3, ki je lastna redko ohranjenim primerom starih slovenskih plesov pod lipo in rejev. Primerjaj ziljski visoki rej, ziljsko varijanto kralja Matjaža, beneško rezijanske plesne pesmi, ostanke takšnih ritmov v narodnih napevih z drugotnim besedilom n. pr. »Stari možek«, »Furmanic«, »Prelépo je ravno poljè«, »Pesem od žégnanga brítofa« i. dr. Ritem 2. napeva, a tudi melična črta živo spominjata na Heydnove in Mozartove scherzozne motive, ki sta jih črpala iz slovanske ljudske glasbe. Po drugi strani je v našem primeru dosti sličnega z belokrajinskim »mostom« ali s panonsko otroško igro »tancaj črni kos«. Ritmični izraz 3. napeva je patetično žalobna koračnica. Vsekakor so vsi 3 navedeni primeri plesnega značaja, in smem na podlagi navedenega sklepati, da so bili tem napevom pristni prvotno obredni plesi, ki so se sčasom opustili in pozabili. Napeve je ljudstvo ohranilo, besedilo pa drugotnim situacijam prikladno podnaredilo.

Zapénjalca.

Koncem nevestine vasi so medtem pripravili vaški fantje »mûto« (Maut), zaporo prek ceste iz svežih smrekovih majev, med katere zapno »čétno«, vrv ali rdečo nit. Za čétno se vstopi v šemo napravljen in z zvončki ovešen »besédnak«, ki drži krúšno »opáto« (»opár«), pripravljen zbijati šale in razdirati smešnice. Levo in desno ob muti se postavi straža, fantje »zapénjalca« pod vodstvom najbolj brihtnega. Na eni plati loparja imajo napisano z več dodanimi ničlami odkupnino, za katero se je ženin prejšnji dan pobotal, na drugi plati pa vsoto, za katero se bogajo-»χántuajo« s par pripisanimi ničlami, ki jih brišejo in sproti pripisujejo.

Mendirar prijaše, ustavi svatsko družino in vpraša oblastno: »Zakóji je túkej mûta n pa »òd kàdà?« Vodja zapenjalcev: »Ùòd èncò.« Mendirar: »Zakóji?« Vodja: »Dè nan búæš puáču kókæf tæ góf sto!« Mendirar: »Sej nèč níæmaste pfabíce!« Vodja: »Mí máma pfabíca, tótæ fóšca smá le mí pæflíqalæ!« Fantje zapenjalci: »Kám jo búæste péfalæ?« Mendirar: »U Šmáftna. (Farni patron.) Fantje: »Kakó búæste ž níð?« Mendirar: »U púšælc ja búæma zúézalæ.«

Nato prično »χántuata« za plačo »zapénjalca«, mendirar pobara fante: »Çè ká zahtíeuatæ?« Fantje: »Sej máste našfíbanæ, sej znáste bratæ!« in pokažejo drugo plat loparja. Mendirar: »Tó je çè bèč! káj na múæрма dàtæ!« Fantje obrnejo lopar in brišejo ničle, drugi jih spet pripisujejo, svatje ugovarjajo, zapenjalci zahtevajo vozni pas, dokler se slednjič ne »zglíχajo«. Mendirar: »Nò! pa puáčjmo, to múæрте nan pouíædate!« Sedaj se oglasi pavliha: »Mí »an pestíma tóta fóšca, çiè nan pobíæste, çiære »óuce bèč snadò te bíæle bæf te çfnje?« Mendirar: »Çíæfχ je bèč.« Besednik: »Rošca je »áša, çiè pobíæste, çiæfa Búæχ je búæl bógat — ta

njémščə bəł ta sʋobénjə? Mendirar: „Ta njémščə, k se péle ʋ nabíəsa, náš pa le ʒúódə.“ Če je mendirar rešil vse uganke, sme po stari navadi in pravici on določiti višino odkupnine. Če ponudi vodji novec, ki ga ta ne more menjati, velja odkupnina, sicer mora položiti zapenjo, za katero se je ženin prejšnji dan zgovoril (po navadi $\frac{1}{20}$ nevestine banke

Zenin in
nevesta

[bale], do 100 šilinov). Zapenjanci vzdignejo četno in zaporo, najbolj „štemán fánt“ nagovori poročni par in povelečuje njegove vrline. Nato vzame s krožnika zapenjalski venec, ki ovija kozarec vina, ga natakne nevesti na levo roko ter napije na zdravje in srečo neveste, novega para in svatov. Mendirar spusti v kozarec večji novec kot odkupnino za venec. „Óhcət se přépéle“ med pokanjem možnarjev, vriskanjem svatov in zapenjancev, ki zalivajo zapenjo.

Poroka.

Ko so razjahali in stopili z voz, gredo svatje v istem redu kakor so zapustili nevestino hišo v cerkev k poročni méši. Mendirar stopi prvi v cerkev, poklekne k vratom in pobira na klobuk od svatov denar za ‚ófer‘. Po darovanju, ali kakor je že krajevna navada, pred ali po méši gredo svatje ‚k ófru‘ v temle redu: nevesta, družica, rjušna, nato ženin, mendirar, starašina, slede moški, njim ženske. Za ženske ima mendirar pripravljen denar na svojem klobuku. Rjušna je prinesla s sabo šartl (potico), na njem leži ovita z vencem klobasa. Ta dar, namenjen mašniku, položi med ofrom na desno stran oltarja. Tudi starašina ni pozabil na ociran štefan šentjanževca, ki je namenjen za svečan napoj po poroki. Ko gredo ženske okrog oltarja zapoje staro pesem ‚ód nabíāščę óhcætę‘.

Od Nabeshzhei ohzeite.

$\text{♩} = 32$
mp

Kai san liep trosht noi ue - se -
 lje u - shi - u - la mo - je fer - ze,
 ka - dar spu - nam de Bug ue -
 zhne je sa Na - be - se stua - ru me.

Kai san liep trosht noi ueselje
 Ushiula moje ferze
 Kadar spunam de Bug uezhneje
 Sa Nabese stuaru me.
 Mi kristiane suolane
 Mi smo ja usi pouablane
 Ktei Nabeshzhei ohzeite
 Katira kne bo gor herauo

Bode uezhne gberaua.
 Nashzhir ne more sgruntate
 To Nabeshke ueselje
 Oblizie Bosihje gledate
 Bres konza ja usolei.
 Leta uesieua gloria angelska
 Ti Angelze liepo pojeo
 Inoi Boga hualio

Sta uestiua ftima Angelska
 Ta Nabeshka Musika.
 To obuazhiduo ohzeitno
 Ohranimo uezshas
 De Bug utei sunane tame
 Kna bo sauergu nas.
 Nasimo krishe use uolnu
 Noi shlushimo suesto Bogu
 Doklir je Zeit sa to.
 De kneboja dobre diele
 Na nas kne sgublena.
 Ui katiere fte Deuize
 U Boga salublene
 Perprautei te se Lampeze
 S' olijam pouhene.
 A'l mate ui zhistu ferze
 Sa Jezusa Te lampeze
 Sa schie napouniane.
 A'l boja dobrah deu pouhene

Naboja ugasenle.
 Le zhuimo inoi uahteimo
 Perpraulane ues zhaf
 Sai more bite ukradzham bo
 Jesus poklizou naf.
 A'l jest le prou brumno fhiuim
 Se umriete tudi kne bojim
 Se uerno uefelim.
 Kadar me bo Jefus kefebe useu
 Bom uezhnu shnim ueseliu.
 Daklir na tam fuitu shiuim
 Noi Jefus profem te
 Posueteme de prou dershim
 Sapouede tuoje.
 De urieden bom te ohzeite
 Per tei Nabeshzhei Molzeite
 Suad kufta ufhiuate
 Katire je Jefus perprabu ufam
 Suoziem flufabnikam.

Napev nebeške ohceti je tipičen primer tradicijsko ohranjenega protestantskega koralnega speva, ki je le malo zabrisan. Tekst je že deloma porušen in preoblikovan, stilno močno vplivan po lokalnem dijalektu Zilje. Doslej nisem še mogel dobiti za napev prvotne osnove, v Čerinovem gradivu o protestantskih pesmaricah in napevih med Slovenci ga ni najti.

Po meši blagoslovi in poroči mešnik poročni par. To najvažnejše ohcetno opravilo je najpomembnejši trenutek obredja in odločilen za vse življenje novoporočencev. Po starodavni ljudski veri se morata postaviti tesno skupaj, da se med nja ne vkrade kaj zlega. Vremenske prilike, posebni dnevi, koledarski čas, slučajni dogodki spotoma in v cerkvi so znaki usode ali migljaji zločestih duhov, ki so novoporočencema na ta dan posebno nevarni.

Neverjetno skriti so ti sekundarni momenti, ki spremljajo in izpopolnjujejo poglavitne poteze poročnega obreda. Točnemu opazovalcu nudijo bogato študijsko tvarino in ga neprestano opozarjajo na čudovito sožitje preprostega človeka z naravo.

V enem etnografsko tipičnem okrožju je mogoče skoro od vasi do vasi zasledovati sicer bistveno malo različne, vendar v drobnih malenkostih dosti drugačne varijante istega obreda. To velja zlasti za poročni obred, ki ga v Zilji v potankostih zelo variirajo. Zato sem se držal pri očrtu poglavitnih potez, da ne zaidem v drobnarije, ki bi kvarile plastično sliko obredja.

Ko ovije mešnik poročencema s štolo roke, položi družica ženinu rožmarinov venček za klobuk in mu ga prišije predno je obred končan.

Po poroki natoči družica svatom žegnanega šentjanževca; mendirar poda najprvo mešniku, ki napije na zdravje in srečo novoporočencema. Družica pripne mešniku pušlec, rjušna ponudi darilo (šartelj).

Nevesta
v burmusu

Svečani napoj pri poroki je narodna navada, ki jo je zmiselno sprejela katoliška cerkev v poročni obred. V ordines (obrednik) srednjega veka čitamo, da je mašnik po poročni maši blagoslovil kruh in vino in dal mladoporočenima, da sta užila od blagoslovljenega kruha in vina v imenu Gospodovem. Tudi rimski sacerdotale (liturgična knjiga, prvič natisnjena v Benetkah l. 1523, v naših krajih so duhovniki po nji delili zakramente) iz 16. stol. govori o tem običaju. Na Nemškem je še sedaj navada, da mladoporočenim dajo v cerkvi piti blagoslovljenega vina, tako tudi še v severnih delih lavantinske škofije. — V evhologiju vzhodne

Cerkve je poseben obred za zaroko in za poroko... Po venčanju čita svečenik odstavek iz evangelija sv. Janeza o svatbi v Kani galilejski. Ob koncu poročnega obreda blagoslovi svečenik »skupno čašo« (τὸ κοινὸν ποτήριον) in da piti najprej ženinu in potem nevesti. (Dr. Fr. Ušeničnik: Katoliška Liturgika, str. 344—345.)

Svatje zapuste cerkev v temle redu: Naprej gre mendirar, za njim ženin z nevesto, starašina z rjušno, svat z družico, slede svatje paroma pomešani med sabo.

Ponekod je navada, da novoporočenca ob vratih poklekmeta, zbereta od svatov drobiž, ki ga nato »sajeta med otóke, k se píjajo za dnařjam«; ženin siplje pred se, nevesta vznak, ostanek vržeta v prvi vodnjak.

Drugod poljubi ženin slehernega, nevesta slehernu, predno prestopita »ópas« (cerkveno obzidje).

Svatje zasedejo v novem redu konje in vozove, pridruži se godba, ki navadno v bližnji gostilni počaka, svatska družina odvriska na ohcet.

Ohcet. Nevesto vpeljejo.

„Z múzika odgréja“ svatje po najstarejšem običaju na nevestin dom k ohceti, ker je bilo nevesti do nedavnega prepovedano po poroki spati v ženinovi hiši. Morala je namreč prespati tri Tobijeve noči (po starejši navadi polnih 14 dni) poročni post sama doma, in jo je šele potem odvedel ženin na svoj dom. Po novejšem praznujejo ohcet v ženinovi hiši ali pa v izbrani gostilni. Spotoma obiščejo vse domače gostilne, kjer svatom povsod napijajo; če je ohcet v gostilni, jih pričaka in pozdravi birt s štefanom kuhanega.

Bolj po domače praznujejo ohcet pri ženinovih doma. Ko se bliža svatska družina hiši, steče mendirar naprej v kuhinjo in se vrne s smrečico, pokrito z mendirom, ki je ovešena z rožiči, figami in jabolki. Pristopi k poročencema, odgrne drevesce in da odgrizniti vsakemu košček jabolka, zagrne in zbeži v hišo. V zahvalo za to nagradi nevesta ko stopi v domačo kuhinjo »solit župo«, kuharico z okroglo napitnino, ki jo pozabi v solniku.

Tašča pričaka nevesto na pragu z žegnano vodo in hlebom kruha, na katerem leže prekrižani hišni ključi. Pozdravita se, objameta, tašča vpraša nevesto: »Kói je réku Křístoš jógřan?« Nevesta odvrne: »Mír búada med námə!« — »No jno tkə búade med námə!« dopolni tašča ter poda mladi ženi hlebec. Ta odreže krajec, vtakne vanj novec in poda fantku, da teče ž njim kar moč urno okoli hiše. Isto stori ženin, le da njegov krajec prejme deklica. Ostalo razdele otrokom, v zadnji krajec vtakmeta ženin in nevesta vsak po en novec, to ostane tašči. Tašča pogosti nevesto z oslajenim mlekom, nakar obhodijo ožji svatje hišo in vse gospodarske prostore, škrepeč jih z žegnano vodo odmolijo tri rožne vence.

Po končanih ogledih pripelje mendirar svate za ohcetno mizo, ki stoji običajno v bohkovem kotu. Mendirarjeva naloga je, da goste v pravem redu razmesti: Ženina pod božičkom, na njegovi desni nevesto, kraj ženina starešino, z nevesto rjušno, ki streže na ohceti svatom. Pri prvi mizi sedé običajno oženjeni in sorodstvo novoporočencev, družica sede kraj mendirarja med ‚lédik ljudstvo‘.

Ohcetna miza — v starih, boljših časih jih je bilo lepo število — je ocirana z domačimi rožami; za vsako sede do 12 svatov, ki jih je mendirar paroma razmestil.

Jedače in pijače mora biti na ohceti v izobilju, da so svatje dobre volje in zadovoljni. Cesar gostje ne snedo, spravijo in vzemo s seboj kakor ‚šájdasn‘. Ko so povžili prve dobrote: znamenito ‚čísauo žúpo‘, goveje meso s ‚hřénoúco‘ (v hren vkuhane žemlje in jajca), ‚přáto‘ (svinjsko pečenko) z zeljem, kuhanimi češpljami in rdečo peso je ‚uadnáb‘ (odnehajo). Za ohcetno pojedino, ki traja po starem ‚tri dni in tri noči‘ in za godbo mora po ljudski šegi in navadi prispevati sleherni deležnik svoj ‚zmãt‘ (‚změt‘, ‚zmétatã‘ = delež, zložiti). Mendirar nazdravi svatu s kozarcem vina, godba udari okroglo, počeščeni položi svoj delež na pripravljeni krožnik.

Sedaj je čas za ‚óbično řěj‘, ki ga začne mendirar z nevesto, nadaljuje z rjušno in neha z družico.

Mendirar in svat skrbita za to, da gredo plesat vse ženske, tudi omožene. Ko najmanj pazita na nevesto in družico, ukradejo domači fantje eno ali obe in ju odvedejo v tujo gostilno. Odtod jo mora rešiti mendirar, plačati za njo ceho po daljšem pregovarjanju za ‚nášo řóšco‘ ter jo z godbo pripeljali na ohcet. Po starejši navadi so ukradli tudi ženina, mendi-ro ali nevestin čevelj. V slednjem primeru ga je moral mendirar poiskati, običajno skritega med rožami, odnesti na lice mesta nevesto, ji čevelj obuti in jo proti odkupnini rešiti.

Po starejši šegi je mendirar poškopil pod z vinom v obliki križa in nato plesal obični rej najprej z rjušno, nato z nevesto in završil z družico. Po davnih pravicah je imel on ‚obuást‘ ves poročni dan in šel ž njo celo spat, da premami in odvrne od pravega poročnega para zle uroke in nakane hudobnih duhov.

Pod noč pripelje mendirar na ohcet nevestino mater. Predno se mati prikaže med svati, vrže z zgornjice pehar rožičev, fig, lecta, cigaret in s trakovi ocirano ‚dířjanco‘ (predrt kolač; dira = luknja) med domače fante, ki se zlasti za dirjenco spešno pulijo.

Ko iščejo svatje ukradeno nevesto, ‚tóučejo fãntje šíno‘ (razbijajo po kosu železa, lesa ali pločevine), dokler nevesta ni rešena, da bi s hruščem premotili, zavrnil in preplašili zle duhove, črte in uróke.

SVATSKI OBIČNI REJI.

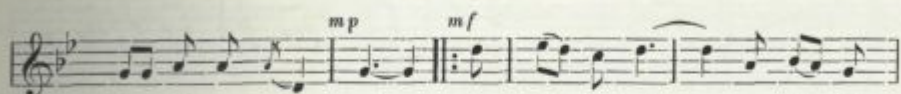
a) $\text{♩} = 50$

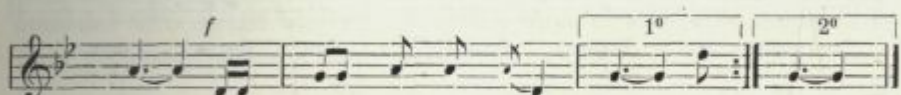
Múej púə-bəč bú - fa u Uá-še gríə, oǵ le u gríə - dnje

bfáj - de, pər - pè - lou buò ba - fi - gəl - ca, buò df-

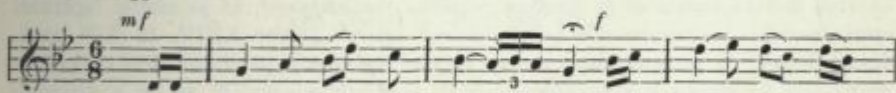

žáua ié - nǵ uór - nò, pǵi - də bəl njè, pər-pèlə bəl

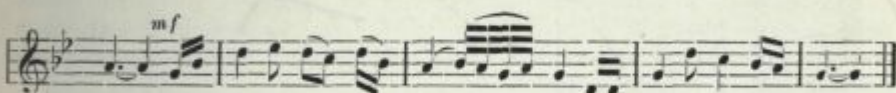

njè, sei ga déčua k njè búən pí - ua, pǵf - uà.

b) $\text{♩} = 50$

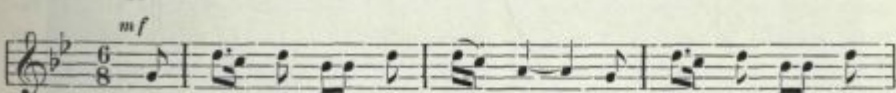

Cáməf mə čfiəs Tú - fe bú - fa, cáməf liəp, cá - məf

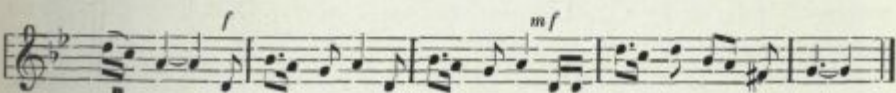

muád, kədəf cáməf móu pǵf - bú - fa, liəpo uřišče jno púə - jè.

c) $\text{♩} = 50$

Suə z líbeo na jáfmak čuo - di - ua, suə štfínfe jno čfiəule kə-

pí - ua, pa štfínfe bíəle, pa čfiəule liəpe, táčə-gà púəba níə k sə tí.

Suà z lúbcu na jářmak χουδιυα,
 suà niədəřč ino púšəř kəřiyα,
 je púšəř zelán, je niədəřč k křĩ,
 tak púəbəč uəłà k sə ti.

ě) ♩. = 61

Za - kój se ti děčya ne_ų-dáš, usáče liəto tři ujęřbafje
 máš. Iəs se niėbúəŋ uđaya, bon lédək ostáya, čřəř liəřəga púəbča
 mán, čřəř liəřəga púəbča mán, jəs se mán.

Instrumentalni značaj primerov kaže določno, da so jih za svatske plesne poleg pelja predvsem vporabljali godci. Ritmična in melična sorodnost priča, da so napevi, sicer časovno stilno različni, varijante neznanega tipičnega vzorca. Labilna molska tonalnost in nejasna ritmična razčlenjenost, ki jo motijo figuralni vplivi nemške instrumentalne in italijanske operne glasbe XVIII. in XIX. stol., dajo sklepati, da je ta neznan vzorec primer slovenskih protestantskih cerkvenih pesmi, ali še starejših predreformacijskih koralnih spevov, ki so se v drugotni obliki tradicijsko ohranili med narodom.

V tej meri bo važno primerjalno gradivo: M. Majarjeva »Cerkvena pesmarica« (Celovec 1846) in dr. J. Čerinov spis »Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in njih poraba v predreformacijskih časih«, Zbornik Matice slovenske, X. zv. (Ljubljana, 1908).

Primer a), b), c) navaja Fr. Kuhač v Južno slovjenskih narodnih popievkah (Zagreb 1878—1881, I.—IV.) pod št. 1134., 859., 1135. i. s. a) in c) pod »običnimi reji«, b) pod »Ljubavne popievke iz najstarije dobe«, z opazko »Nastavka tekstu ne imam«, kar pomeni, da ima napev iz druge roke, bržčas od M. Majarja ali iz Vrazove ostaline. Primera a) nisem nikjer več zasledil, b), c), ě) sem slišal pred in med vojno pri sv. Štefanu, na Melvičah in Blačah; dandanes pojo v Zilji le še predko c) in ě), besedilo je porušeno in ga nisem nikjer več našel.

Po odmahu šele prične ohcetna pojedina, ki jo pridno zalivajo z moštom (sadjevcem) in strdenim žganjem (satovje vkuhano v primerno mešanico vinskega cveta in vode).

Svatom postreže rjušna s »suádko žúpo«, cvrtjem z mešano solato, slede krofi, »fáncoute«, »ta piane fáncoute (namočeni v strdeno žganje), na

mizo postavijo ‚kuopo‘ (na velikem krožniku umeteljno sestavljeno kopico šunke, klobas, jajc, peciva in sladkarij), ki ostane do konca na mizi in se je nihče ne upa prav dotakniti, da bi je ne podrl in se osmešil, in da lažje potem govore, češ, da so ‚blè na óhcate uáčne‘.

Medtem pobira mendirar za muzikante na krožnik ali v klobuk, veleč gostom

Spřelúbe mójæ suáte,
le puáčejte gódce,
túædæ gódæc níæ kòjn,
dæ bæ gódu zastòjn.

Nato se mendirar obrne k novoporočencema in jima v spretno zasnovanem govoru želi vso srečo, zvestobo v zakonu, blagostanje in božjo pomoč. V imenu hišne gospodinje se zahvali svatom za čestito udeležbo in podporo ter pozove nevesto na častni ples. Ko je zaplesal še z rjušno in družico, pelje nevesto k ženinu in mu jo izroči, rjušno pa njenemu možu ter tako ‚predá obuást‘. Obični rej traja v rano jutro, dokler mendirar ne pozove svatov k darovanju rekoč

Sřénčæn óče, sřénčna máta,
sřéčne séstre ino bráta,
túær je z Búægæn, Búeꝝ je žnin
sân Iéžeš je Mařijæn sîn.

Stara ziljska občet

Svatje polagajo ohcetne dari ob brleči sveči na mizni vogal, kjer sedita poročenca, mendirar se slehernemu zahvali s primerno okroglo. Nato stopi med svate ter prosi za darilo kuharici češ:

>Kól se je zgodíyo! Kúbařca je u piskafč páya, práta se je peřsmodíya. Mófamo pomágate škuódo popřápte. Búema skúpej uergle!<

Sedaj se dvigne poročni par, da odide z ohceti v poročno postelj. Godba jima zaigra v slovo, svatska družina in prijatelji spremijo novoporočenca spat. V prošlih časih so fantje metali v vrata spalnice namizno posodo in nato na črepinjah zaplesali, češ da bo več žegna pri hiši. Ob tej priliki so dekleta zapela nevesti — drugi jutranjico.

$\text{♩} = 81$

Hóla, hóla, púabča, usta - jaj - te! Uesta - jájte dé - čye

ino žia - nè! Líepo muádo jú - tfo nás bæ - di,

s túrna ijtáf - ní - ca žjè zya - ni, -ni.

Tičæce pod niabæn zlietajo,
nízka se pa dřébjæ usedajo,
zuařgulijo plesæn ijtæfno,
nan pa duóbrojútro uóščæjo.

Ríbæce pa uóda puauajo,
u muádæn iútf se spřezajajo,
kúřkæ pouzdegújejo guauè,
stjárnæka liápò častè, suauè.

Podobno varijanto, ki se od naše razlikuje le krajevno stilno, sem zapisal L. 1931. v Beli krajini. Belokrajinska varijanta je še ohranila značaj božične koleda, v novejšem času šele so jo pričela dekleta peti novoporočeni drugi kot ‚svatsko jutranjico‘ in vele ‚Jezus bo prišel k novoporočencema spat‘. Iz ohranjenega teksta Belokrajinke sem primerjalno sklepal na pomen koroške jutranjice, katere tekst je porušen in napev skoro pozabljen. L. 1933 mi je stara Ziljanka zapela našo varijanto in mi

povedala, da so jo za njene mladosti pred okroglo 60 leti pele druge nevesti za „bíelo dĕn, t. j. v jutro po poroki pod oknom. Originalna estetsko lepo uravnovešana melična črta labilne tonalnosti kaže ostanek staroslovenske obredne kolede, ki je morala biti enkrat v prvotni obliki last vsega našega rodu.

Prošle čase je šla svatska družina zarana drugega ohcetnega dne k žalni maši, ki se je brala za ranjke novoporočencev. Po maši se je pojedina nadaljevala tri dni in tri noči. Šele četrti dan v jutro je prišel po mlado ženo, ki je tačas prespala Tobijeve noči, mendirar, da „upéla muádo mójco“. Med vriskanjem in pokanjem možnarjev je kurentsko razbrzdana svatska družina odvedla nevesto na ženinov dom, prepevajoč veselo nevestino popotnico.

$\text{♩} = 72$

V Ce - lóuce lípo páuka-jo, u Svojbjènjàngfac túədaj, le

piskejte, le páukajte, dā se buò zèmla trè-sua, le piskejte, le

páukajte, dā se buò zèmla tré - sua jno fáítafšèe mæn - dí - fa.

Lę u"n, lę uĕn z nabíastco,
 lę gré na cíastco,
 dā so lę štíàngce kámnaste,
 dā lúbca lípo uánta gríā,
 dā lúbca uánta gríānde.

Ko so nevesto vpeljali v novi dom, je trajala ohcetna gostija v ženinovi hiši noter v peti dan in je nehala, ko je mlada gospodinja postavila pred svate skledo ajdovih žgancev.

Razmerje moža do žene v času zaroke in poroke ves čas ohceti ter prvi čas zakona velja primitivnemu človeku za opasno dobo. Mladi par je tačas izpostavljen demonskim vplivom duhov, črtov in urokov. V zaščito in obrambo proti tem skrivnostnim zlim silam se je preprosti rod zavaroval z množico čarovnih dejanj, uredb, zagovorov, priprošenj, simbolov, ki so ostalina nekdanjega poganskega bogoslužja in obredne magije.

Tovrstne običaje in navade, ki so se ohranili z neverjetno konservativnostjo, motijo drugotni vplivi krščanskega bogoslužja, prepovedi in prizadevanja katoliškega klerusa, da bi zatrl poganstvo ali se mu po svoje prilagodil ter kultura in civilizacija šolanih narodovih plasti, ki zlasti po vojni mogočno pronica v življenje nižjih rodov.

Seveda se izobraženemu razumniku, ki je vajen razlagati vse življenjske pojave po logičnem zakonu o vzroku in učinku, upira misel, da sredi bolj ali menj kulturnega naroda še žive vraže, čarovnije in praznoverni običaji. Medtem je zlasti narodopisni študij ugotovil, da je verstvo živečih barbarskih rodov bila prvotna verska podlaga prednikom sodobnih civiliziranih narodov.

J. George Frazer je v znamenitem delu *The Golden Bough* na podlagi ogromnega gradiva vseh epoh in rodov nesporno ugotovil, da je ohranjenih v nižjih rodovinah slehernega naroda premnogo sicer fragmentaričnih, toda močno živih mističnih usedlin, ki jih je mogoče osvetliti in zmiselno opazovati, če jih primerjamo z verstvi živečih barbarskih rodov.

Človeške rodovine, rodovi, narodi so življenjsko nekaj več in nekaj drugega nego zgolj združenja posameznikov, in je duhovnost teh višjih organizmov povsem drugačna nego duševno izživljanje osebnosti. Religiozne in magične verske predstave o bitnosti nevidnih sil, duhov in demonov, ki ravnajo naravo in življenje rodu, tovrstni običaji in navade, jezik in pesem kot sinteza teh predstav, so produkti duhovnega dejstvanja rodu.

To skupnost (kolektivnost) predstavnost moramo opazovati kolikor moč objektivno na verskih obredih, pravnih uredbah, običajih in navadah. Ne smemo jih presoјati in interpretirati na osnovi generelne psihologije kakor analiziramo duhovno življenje visoko razvitega, močno diferenciranega sodobnika. Treba se je namreč poglobiti in vživeti v čuvstvovanje in mišljenje preprostega rodu, ki se nam izraža v njegovih običajih in navadah, v jeziku in pesmi.

Kolektivna predstavnost preprostega človeka ni miselni pojav, ni pojmovanje, ampak so predstave ki jih motijo nagonske (emocionalne) in čutnostne (motorične) prvine, ki so za njegovo duševnost važnejše, dá zanimivejše kakor zgolj čutno spoznavne objektivne slike predmetnosti.

Če opazujemo obnašanje preprostega kmeta in se spomnimo n. pr. ohcetnih običajev, spoznamo, da živi v čisto drugem svetu predstav. Vsa njegova dejanja so odvisna od nevidnih, skrivnostnih, toda silno in grozno učinkovitih moči, da vidi vsepovsod snovanje duhov, črtov, urokov in da je o njih resnični pričujočnosti do kraja uverjen.

Razumnež, ki išče povsod vzročne razlage in presoja vse pojave po logičnem zakonu o nasprotju, bo n. pr. smatral streljanje, šunder pri

ofrehtu, razbijanje šine, trušč in vriskanje svatov, ki se zlasti ob posebnih prilikah pojači, za banalne izraze veselja, pijanosti, razuzdanega razpoloženja, ki ga je pameten človek že davno opustil in se ga sramuje. Ne! Preprost človek vidi v teh navadah zaščito in obrambo proti demonskim silam, ki so naperjene proti mlademu paru. Da so ženin in mendirar, nevesta in družica enako napravljeni, da bi prevarili črte; da je red svatov na poti v cerkev docela drugačen kakor po poroki zavoljo obrambe in zaščite zaročencev, bo površnež gotovo prezrl, in če to slučajno opazi, bo to razložil sebi in drugim kot zastarelo ljudsko navado ali iz vzrokov simetrije i. p. In tako si ponajveč ne bo mogel z logiko tolmačiti in razrešiti nebroj dejanj, običajev, navad, simbolov, ker se jih na ta način ne da niti opazovati, kaj šele razumeti.

Živo vero preprostega človeka v skrivnostne sile, ki jih čutno ne zaznava in v odvisnost narave in svojega življenja od skrivnih bitij imenuje Lévy-Bruhl mistični značaj kolektivne predstavnosti. Preprostemu so živali, rastline, kraji, tudi umetno stilizirani predmeti nosilci mističnih lastnosti. Zanj je slika (slikana, črtana ali rezljana) podoba, je predmet sam, in vzbuja n. pr. preprostemu slika neznane pošasti silno grozo.

Preprosto mišljanje pa ni le mistično ampak tudi prelogično, t. j. misel, ali bolje predstava še ne čuti odgovornosti zakonu o nasprotju. Preprosti najde in verjame v živo vez, v sožitje najraznovrstnejših, docela drugovrstnih predmetov in pojavov, ki jim vladajo skrivnostni, mistični zakoni ‚participacije‘ — sožitja (L. Bruhl). Otrok je v najožjem sožitju z materjo, vse kar mati stori, kar jé, kar se ji dogodi, vpliva nanj. Če sveče med poroko nemirno plapolajo, če pade zaročencema prstan na tla, če med poroko pes žalostno zavija, če sneži, če grmi, če nevesti spdrsne na ženinovem pragu, vsi ti znaki so usodni za novi par in spadajo po mišljanju preprostega človeka v najožjo vez ž njima. To je njegova kolektivna predstavnost, je njegova vera od rojstva preko poroke do smrti, od davnih časov v današnje dni, iz rodu v rod.

In zakaj bi tudi ne bilo tako? Nadloge, ki ga more, so od danes na jutri hujše, delo malone isto, neznana pot, vsakomur določena, nespremenljiva. In tako se v to poslednjo misel, v to mors ultima ratio obrača preprosti človek po svoje, brez strahu, odkrito.

Pa tudi v mišljanju intelektualnega aristokrata, ki stremi za logično enotnostjo, ki pa je v resnici racijonalno in iracijonalno, je mogoče zaslediti dosti mističnih in prelogičnih ostalin.

Nenadoma preseneti takšno osebnost, prevzeto in prežeto kulturne samosvesti neznana neprijetnost. Ko se osvesti, bo hitel sebi in drugim dokazovati in razlagati vzroke slučaja, češ, da je docela razumljiv in smešno preprost. No, na tihem se ogiblje nesrečnega kraja, dobro si

zapomni čas dogodka in malce strahu mu ostane v kosteh — dokler je zdrav in mu gre vse po sreči. Toda, če mu stopi duša do grla, in mu noben zdravnik ne ve več leka! Zakaj tačas ne posluša pametnih besedi in uboga še tako smešen in nespameten svet? Za bolnika še takšnega intelekta je vendar vseeno kdo ga ozdravi; njemu sta strah pred smrtjo in upanje na zdravje vse. In tu se znajdetaj najvišja osebnost in najprimitivnejši človek na isti črti, na črti strahu pred neznanim, strašnim, pred demonsko usodnostjo, ki je ni moč obvladati z razumom. Brez konca je primerov mistične in prelogične ostaline, ki se je kot nezgodovinski pojav obdržala v mišljevanju človeka od totemističnih dob preko mitosa in eposa do svetovnih religij. Budizem jo je sprejel v se, krščanska vera se ji je spretno prilagodila.

Tako bijejo v našem duhovnem življenju neprestan boj kolektivne navade starejšega in mlajšega izvora z moralnimi zahtevami vesti, kar vodi do ostrih, neredko tragičnih konfliktov.

Pot do elementov naše skupne nazornosti, vodi nujno preko spoznavanja slovenskega preprostega človeka.

Socijološko osnovana in usmerjena smotra pozitivnih izsledkov bo pravilneje in pravičneje iskala, našla in osvetlila svet našega skupnostnega gledanja, ki se v modernem življenju zgošča in izoblikuje v socialno pojmovanje. Prav skupnostni elementi določajo kulturnemu človeku najvišje pojme narodnosti, državnosti, nove etike.

UPORABLJENI VIRI.

- Mia Brejčeva**, Slovenske noše na Koroškem. Etnolog V. in VI., Ljubljana, 1933.
- Dr. Josip Cerin**, Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in njih poraba v postreformacijskih časih. Zbornik Matice Slovenske X, Ljubljana, 1908.
- Oskar Dev**, Slovenske narodne pesmi s Koroškega. L. Schwentner, Ljubljana, 1912.
Koroške slovenske narodne pesmi V. Samozaložba, Maribor, 1926.
- Franz Francisci**, Touristische Farbenskizzen, Wien, 1895. 2. Auflage. — Cultur-Studien über Volksleben, Sitten und Bräuche in Kärnten. Leipzig, 1902. 2. Auflage. — Aus den Kärntner Alpen. Wien, O. J.
- James George Frazer**, The Golden Bough. C. L. Hirschfeld Verlag, Leipzig, 1928.
- Dr. Georg Graber**, Volksleben in Kärnten. Leykam, Graz, 1934.
- B. Hacquet**, Abbildung und Beschreibung der südwestlichen und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven. Leipzig, 1801.
- Urban Jarnik**, Züge aus den Sitten der Gailthaler. Carinthia I, 1813.
- Milko Kos**, Zgodovina Slovencev. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1933.
- Fr. Š. Kuhač**, Južno slovjenske narodne popievke I.—IV. Zagreb, 1878—1881.
- L. Lévy-Bruhl**, Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures. V. Braumüller, Wien-Leipzig, 1926.
- Matija Majar**, Navade in običaji koroških Slovencev. Novice XXIII. (1865.) Cervena pesmarica. Celovec, 1846.
- Vinko Möderndorfer**, Narodno blago koroških Slovencev. Zgodovinsko društvo, Maribor, 1934.
- Dr. Karel Štrekelj**, Slovenske narodne pesmi. Slovenska Matica, Ljubljana, 1895—1923.
- Dr. Franc Ušeničnik**, Katoliška liturgija. Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana, 1933.
- J. W. Valvasor**, Das Erz-Herzogthum Kaerndten. Laibach-Nürnberg, 1688, 2. unv. Auflage, 1882.
- Dr. Stanko Vurnik**, Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp. Etnolog IV. 1., Ljubljana, 1930.
- Lastni zapisi in notacije. Natančni podatki so v študijske namene na razpolago v Folklornem inštitutu Glasbene Matice v Ljubljani.

Résumé.

L'Institut des Recherches sur le Folklore, affilié à la Glasbena Matica de Ljubljana a commencé de publier des études destinées à la description des formes de culte nationales des Slovènes, c'est-à-dire des jeux, des usages et des coutumes.

Dans l'étude présente l'on traite trois manifestations du culte dans la vallée de la Zilja, le »Štéhvanje«, le »Visoki rej pod lipo« et la »Ziljska ohcet«. Le »Štéhvanje« est le reste d'un très ancien culte mythique des arbres, provenant du nord et des Slaves, auquel le souvenir des invasions turques en Carinthie avait donné une apparence épique. Le »Visoki rej pod lipo« est une partie des fêtes en commun sous l'arbre saint, caractérisées par des danses anciennes-slaves. La »Ziljska ohcet« nous montre en six phases de culte les coutumes que les paysans slovènes de Carinthie ont gardées pour célébrer leurs noces.

Ces formes de culte se sont conservées chez la race simple du paysans au moins en partie, liées étroitement à la musique primitive, et sont encore en usage dans la vallée de la Zilja qui est parallèle à celle de la Drave dans la Carinthie slovène de l'Autriche. Venues du Nord et ayant reçu leur marque spéciale dans le milieu commun des anciens Slovènes, les coutumes de nos jours expriment les concepts généraux de notre peuple primitif. Ces coutumes découvrent surtout le caractère mystique du peuple de la Carinthie lequel par son dialecte constitue la partie nord-ouest de la nation Slovène.

En dehors d'importants exemples concernant la musique, l'on trouvera dans cette étude un fonds riche de résultats intéressants en vue des recherches sur des questions mythologiques, sociologiques et historiques-biologiques.

Les publications de cette série qui seront présentées au public de temps à temps, ont le caractère d'une oeuvre préparatoire et parallèle à une grande collection systématique des chants nationaux slovènes et de leur musique que l'Institut a l'intention de faire paraître.

VSEBINA.

Uvod	3
Štehanje	5
Visoki rej pod lipo	9
Ziljska občet	18
Topografska karta	42
Uporabljeni viri	43
Résumé	45

NAKUPNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000059764